

УДК 376.5.013.42.025. 004.9

Анна Володимирівна Яцишин,

к.пед.н., с.н.с., провідний науковий співробітник Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна

anna13.00.10@gmail.com

Валентина Володимирівна Коваленко,

м.н.с. Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна

vako88@ukr.net

Анна Владимировна Яцишин,

к.пед.н., с.н.с., ведущий научный сотрудник Института информационных технологий и средств обучения НАПН Украины, г. Киев, Украина

anna13.00.10@gmail.com

Валентина Владимировна Коваленко,

м.н.с. Института информационных технологий и средств обучения НАПН Украины, г. Киев, Украина

vako88@ukr.net

Anna V. Iatsyshyn,

PhD (educational sciences), leading researcher, Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

anna13.00.10@gmail.com

Valentina V. Kovalenko,

junior researcher Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

vako88@ukr.net

**РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ**

В статье рассмотрены особенности работы педагогов с социально одаренными учениками. Проанализирована научная литература и сделан вывод о том, что электронные социальные сети играют значительную роль в формировании социальной компетентности одаренной личности. Определены вспомогательные возможности, появившиеся у педагогических работников в работе с одаренными учащимися средствами электронных социальных сетей. Авторы статьи уверены, что целенаправленное использование электронных социальных сетей педагогическими работниками способствует формированию социальной компетентности одаренных учеников.

Ключевые слова: одаренные ученики, социальная одарённость, социальные сети, учителя, социальные педагоги, школьные психологи.

This article describes the features of the work of teachers with the social gifted pupils. Analyzed the scientific literature and conclusion is made that electronic social networks play a significant role in shaping the of social competence of gifted personality. Are determined auxiliary opportunities created pedagogical workers in working with gifted pupils by means of electronic social networks. Authors of the article are confident that a targeted usage of electronic social networks pedagogical workers of promotes formation of social competence of gifted pupils.

Keywords: gifted pupils, social endowments, social networks, teachers, social educators, school psychologists.

Постановка проблеми. Наразі, соціальні та економічні трансформації в країні зумовлюють необхідність реформування освітньої системи. Тому, перед шкільними закладами постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Оновлена українська школа має

забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів [1]. Подібна думка висловлена і у роботі [3], про те, що згідно із новітніми ідеями вітчизняної педагогічної науки провідною умовою розкриття потенціалу креативності учнівської молоді є перетворення традиційного навчально-виховного процесу побудованого на засадах суб'єктно-об'єктних відносин педагогів з учнями, на освітній простір життєтворчості, насичений різноманітними інтерактивними заходами за всіма можливими сферами самореалізації особистості. В основі такого перетворення лежить доцільне використання максимально ефективних методів і форм роботи з обдарованими дітьми і молоддю [3, с.73-74].

Нині, суспільство потребує людей, які вміють пропонувати нові ідеї, бути лідерами, організовувати інших і викликати в них ентузіазм та енергію, таких людей називають соціально обдарованими [9]. Наша держава, також зацікавлена у творчих неординарних особистостях, які спроможні створити нові проекти, ідеї, задля вирішення різноманітних нестандартних задач. Отже, проблема підтримки та навчання обдарованих особистостей є актуальною і потребує проведення наукових досліджень.

У відповідь на вимоги суспільства щодо роботи з обдарованими дітьми та молоддю на державному рівні було схвалено низку документів, а саме: «Програма роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки», Концепція «Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки». У дослідженні [9] зазначено, в умовах культурного та духовного оновлення життя країни важливим є модернізація освіти щодо виховання обдарованих. Виникли нові завдання перед науковцями і педагогами, що стимулюють до творчих пошуків нестандартних, оригінальних рішень педагогічних проблем, прискорюють розвиток сучасних навчальних технологій, модернізованих виховних ідей, форм і методів, навчання та виховання [9, с. 50].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми пов'язані із розвитком обдарованості та дослідженням різних аспектів у роботі з обдарованими дітьми та молоддю розглянуті у низці публікацій [1-3; 7; 9; 11]. У наукових роботах [8; 13; 14; 15] охарактеризовано особливості впровадженням електронних соціальних мереж в освіту. Однак, малодослідженим залишилося питання щодо використання електронних соціальних мереж для роботи з обдарованими учнями, зокрема, з метою розвитку їх соціальної компетентності.

Мета статті – дослідити роль, що відіграють електронні соціальні мережі, як засіб для розвитку соціальної компетентності обдарованої особистості, надати рекомендації вчителям, соціальним педагогам і шкільним психологам щодо використання електронних соціальних мереж у роботі із обдарованими учнями.

Виклад основного матеріалу. Дослідниця О.Є. Антонова [1] зазначає, що одним з найважливіших ресурсів суспільства є його інтелектуальний потенціал, представлений соціалізованими соціально-рольовими групами, які знайшли своє місце у житті, повною мірою реалізували власні творчі здібності й професійні можливості. Саме вони є головним рушієм прогресу у всіх сферах діяльності суспільства і держави. Тому одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні має бути постійна підтримка обдарованої молоді та теоретико-методологічна розробка проблеми обдарованості у вітчизняній науці [1].

У роботах [1; 2; 7; 9; 11] детально описано особливості обдарованих дітей та молоді та визначено поняття «обдарованість» та ін., тому у нашій роботі, на цьому зупинятися не будемо. Коротко розглянемо поняття «соціальна компетентність», що глибше досліджено у публікаціях [6; 4] і наголосимо, що під цим поняттями будемо розуміти різносторонню характеристику особистості, що багатоконпонентністю охоплює множину та

глибину функціонування особистості в соціумі. На достатньому рівні сформована соціальна компетентність у особистості, яка проявляє соціальні мотиви, знання та навички, необхідні для успішної взаємодії зі соціальним середовищем; виявляє вміння будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі; виявляє достатній рівень конформності, щоб не йти врозріз з вимогами суспільства [4].

Дійсно, українське суспільство потребує особистостей з яскраво вираженими інтелектуальними, комунікативними, творчими та лідерськими здібностями. Тому, виникла потреба у створенні адекватного освітнього середовища для обдарованих дітей та молоді. Головним завданнями такого середовища має стати: максимальне розкриття та розвиток потенціалу кожної обдарованої особистості; формування повноцінного суб'єкта соціального і професійного життя; підготовка до самовизначення, самореалізації і самовдосконалення [9, с.163-164].

Багато вчених [9, с.199; 11, с.76] наголошують на тому, що акцент у роботі з обдарованими дітьми та молоддю має бути спрямованим на проблему розвитку та створення умов для прояву та повноцінної реалізації потенціалу обдарованості. Чим більше створено можливостей для розвитку дітей, тим більше шансів для виявлення яскравих і різноманітних талантів. Важливим завданням освітньої системи є визначення, яким має бути освітнє середовище, що сприяє розвитку та інтеграції обдарованої особистості.

Науковими дослідженнями доведено [11], що обдаровані діти із раннього дитинства відрізняються високим рівнем здатності до самоосвіти та потребують створення варіативного, індивідуалізованого, збагачувального освітнього середовища. Пріоритетним у роботі з обдарованими учнями є створення умов, за яких задатки дитини стають здібностями, що збереже природну пізнавальну потребу та сприятиме формуванню мотивації на творче самовираження особистості [11, с.79].

У роботі [10, с.222-223] наголошується, що лише постійне самопізнання та саморозвиток є інструментарієм для відкриття свого невичерпного особистісного та творчого потенціалу виявлення тих сфер життєдіяльності, де цей потенціал може бути використаний. Розвиток самопізнання обдарованого учня можна розглядати, як саморозвиток, або як розвиток, що відбувається під впливом керуючої особи (педагога, психолога, тренера, наставника тощо).

Провідною умовою розвитку обдарованості як психічної реальності є формування здатності в учня бути суб'єктом свого власного розвитку, тобто свідомо регулювати свої пізнавальні дії, емоційні стани та поведінку в цілому. Освітнє середовище повинне створювати можливість учневі проявити себе у різних напрямках, відчутти та пізнати свою здатність бути різним як в одній і тій же ситуації, так і в інших ситуаціях, а також допомогти знайти свою «нішу» для розвитку, що допоможе у становленні власної індивідуальності [9, с. 128]. Погоджуємося із думкою висловленою у роботі [12, с. 256], що дитина здатна розвивати соціальну компетентність лише у відкритому освітньому середовищі. А серед методів навчання обдарованих учнів мають превалювати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи, зазначено у роботі [3].

Підтримуємо думку у роботі [9] про те, що важливим є збереження позитивного емоційного відношення до навчання, оскільки, здібності розвиваються тільки в діяльності, що викликає зацікавлення і стан задоволення від розумової діяльності, який виникає тільки у випадку, якщо інтелектуальна діяльність від самого початку запускається мотивацією саморозвитку. Також, основною умовою розвитку обдарованості як психічної реальності є формування здатності в учня бути суб'єктом свого власного розвитку, свідомо регулювати свої пізнавальні дії, емоційні стани та поведінку в цілому [9, с.128].

Слід звернути увагу на те, що включення в систему соціальних відносин – важливий принцип проектування і моделювання соціального середовища для обдарованих. Цілеспрямована організація освітнього середовища створює підґрунтя для активної взаємодії й співпраці обдарованої дитини з соціумом [9].

Вченими, доведеним є факт, що прагнення до спілкування з іншими приносить користь за умови, якщо це спілкування має соціально прийнятний зміст.

У результаті аналізу наукової літератури [9, с.165-166] визначено, що освітнє середовище для успішного розвитку обдарованості школярів, буде ефективним якщо складатиметься із таких компонентів: когнітивно-мотиваційний, комунікативний, діяльнісний, аксіологічний та ін. Розглянемо ці компоненти, з огляду на розвиток соціальної обдарованості (яка вміщує соціальну компетентність) учнів:

1) когнітивно-мотиваційний компонент має бути спрямований на розвиток соціальної обдарованості у цілому та її складників (соціальний інтелект, лідерські здібності, емпатія тощо); на домінування розвиваючих можливостей навчального матеріалу над його інформаційною насиченістю; здійснення освітньої діяльності відповідно до пізнавальних і комунікативних потреб соціально обдарованих учнів; поєднання рівня розвитку продуктивного мислення з навичками його практичного використання; максимальне розширення кола інтересів, що складають основу світоглядної освіченості соціально обдарованої особистості [9, с.165-166].

2) комунікативний (або соціальний) компонент має бути спрямований на міжособистісну взаємодію у безпосередній або предметно-опосередкованій формі та способів взаємодії учня з даним освітнім середовищем та іншими його суб'єктами. Щоб його реалізувати необхідно: створити «ситуації спільної пізнавальної та комунікативної діяльності», за якої всі учасники

працюють над вирішенням певних творчої задач (робота розподіляється різним чином – учні працюють індивідуально, в маленьких групах, усім класом/групою); розвивати здібності до виявлення протиріч, що спрямовує розвиток у соціально обдарованих учнів потреби у саморозвитку; розвивати вміння взаємодіяти у групі, а не тільки керувати групою (адже це спостерігається і в інтелектуально обдарованих школярів); реалізовувати потребу у спілкуванні з іншими людьми (розвиток комунікативної компетентності) [9, с.166].

3) діяльнісний компонент має бути основою активізації соціально обдарованої особистості, він спрямований на формування потреби в діяльності, перетворенні, зміні себе та світу. З метою його реалізації варто збагачувати зміст освіти, зокрема створювати, підтримувати, розвивати та залучати до цього учнів: «Школа лідерів», уроки риторики, дебатні клуби, вивчення акторської майстерності, ораторського мистецтва, організації культурно-дозвіллевих програм тощо [9, с.167].

4) аксіологічний компонент має бути спрямований на формування системи особистісно значимих морально-духовних цінностей, переживання й усвідомлення процесу творчості, забезпечує самопізнання, розвиток здатності до рефлексії, оволодіння способами саморегуляції, особистісного самовдосконалення, морального самовизначення тощо [9, с.167].

Варто наголосити на тому, що соціально обдарована особистість характеризується високою якістю та ефективністю міжособистісних відносин, вмінням розуміти інших людей і події, що відбуваються у світі (ці якості можна розглядати як основні складові соціальних здібностей), вони здатні «вести за собою», організувати спільну діяльність тощо [9, с.167]. Соціальна обдарованість особистості розглядається як здатність людини проявити свої лідерські, комунікативні, творчі здібності в соціальному середовищі, у якому вона діє і таким чином змінює це соціальне середовище.

Тобто, соціально обдарована особистість може розвивати та реалізовувати власну соціальну обдарованість через діяльність і змінювати це середовище у відповідності до власних пізнавально-особистіних потреб [9, с.182].

Деякі дослідники [9] вважають, що такі особливості соціально обдарованих учнів як емпатія, висока моральність, принциповість, ідеалізм, освітнє середовище для них має бути змодельовано так, щоб забезпечити розвиток позитивних соціальних взаємин шляхом надання підтримки на всіх рівнях їхньої діяльності. Отже, основним результатом навчання соціально обдарованих підлітків має бути розвиток їх пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями, навичками й уміннями та формування соціально-комунікативної компетентності як результату розвитку соціальної обдарованості.

Разом з тим, психологічна підтримка обдарованих у освітньому середовищі має бути системною та потребує постійного моніторингу психолого-педагогічного та соціального статусу обдарованого учня і динаміки його розвитку на основі комплексної програми, що передбачає психодіагностичний, профілактичний, психокорекційний та консультативний напрямки роботи для створення сприятливих умов повноцінної реалізації здібностей кожної особистості [11, с.75].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що на передній план висуваються проблеми пов'язані з підготовкою та підвищенням кваліфікації вчителів, соціальних педагогів, шкільних психологів, оскільки саме вони виконують важливу роль у реалізації освітніх перетворень. Оскільки, саме під час навчання у загальноосвітніх навчальних закладах і відбувається соціалізація обдарованої особистості та формування соціальної компетентності. Важливим, є пошук сучасних засобів соціалізації для адаптації обдарованих особистостей у культурний та соціальний суспільний простір.

Слід зазначити, що досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи навчання з метою створення умов для обдарованої молоді вільно проявляти свої особливості, розвиватися відповідно своїм нахилам [1]. Так, важливими є здобутки Національної асоціації заради обдарованих дітей та Рада з питань особливих дітей (загальнонаціональні організації США), що розробили стандарти підготовки вчителів до навчання обдарованих. Цими стандартами визначено, що педагоги, які працюють з обдарованими дітьми, мають володіти певними знаннями та вміннями, що складаються із певних блоків, що детально описані у роботі [11, с.68-69]. Для нашого дослідженнями, важливими є такі блоки: «здатність застосовувати інформаційні та допоміжні технології з метою задоволення навчальних потреб обдарованих» та «здатність розвивати комунікативні уміння обдарованих». Автори даної статті, вважають, що саме електронні соціальні мережі можуть відіграють значну роль у формуванні соціальної компетентності обдарованої особистості, тому важливо надати рекомендації вчителям, соціальним педагогам і шкільним психологам щодо використання електронних соціальних мереж у роботі із обдарованими учнями.

Аналіз наукової літератури [5; 8] та власного досвіду роботи [13-15] дав змогу визначити, що електронні соціальні мережі започаткували нові форми взаємодії та комунікації людей у суспільстві. Їх можна використовувати як освітнє середовище, де учасники отримують безліч відомостей, матеріалів у будь-який час та за комфортних обставин, також мають можливість поспілкуватися з друзями і переглянути стрічки новин. Електронні соціальні мережі відіграють важливу роль у процесі соціалізації дітей і молоді та для розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності учнів.

На основі вищезазначеного [5; 8; 13; 14; 15] можна виділити переваги використання електронних соціальних мереж у роботі з учнями, зокрема, з обдарованими:

- комунікація, індивідуальна (особисті повідомлення) та групова (групи закриті і відкриті, чат, повідомлення) у будь-який час між учнями і педагогічними працівниками (вчителями, соціальними педагогами, психологами), між однокласниками та учнями з паралельних класів тощо;

- створення власного контенту (розважального, розвивального, навчального, оцінювального тощо);

- організація опитувань, обговорень, дискусій, фокус-груп, миттєве оцінювання матеріалів тощо;

- швидке завантаження матеріалів (фото, відео, аудіо, малюнки, тексти тощо) та зручне використання цих матеріалів (можливість редагувати, скопіювати, зберегти, видалити, переслати);

- наявність сервісу «новини» для вчасного ознайомлення із оновленим матеріалом, що був завантажений до електронної соціальної мережі тощо.

Нами було проаналізовано загальновідомі електронні соціальні мережі «ВКонтакте» та «Фейсбук» і визначено, що їх користувачі можуть відвідати різноманітні групи та сторінки у відповідності із своїми запитами. Групи та сторінки, що були нами розглянуті вміщують багато матеріалів (фото, відео, малюнки, звіти робіт обдарованих учнів та педагогів тощо) і стосуються різноманітної тематики, також, веденням цих груп займаються як педагогічні працівники, так і самі обдаровані діти та молодь. Окрім цього, розміщені відомості та контактні дані фондів, організації, шкіл, позашкільних заходів, клубів, центрів, секцій тощо, і новини та анонси запланованих заходів, що може бути цікавим для обдарованих учнів і педагогічних працівників, які з ними працюють.

У сучасних умовах інформатизації суспільства за допомогою соціальних

сервісів, що представлені у мережі Інтернет, створені можливості для ефективною соціальною реалізацією особистості кожної людини. Також, нині існує значна кількість ресурсів, що можуть використовувати педагогічні працівники та радити їх застосовувати учням: 1) для створення презентацій (powtoon.com, prezі.com, goanimate.com, videoscribe.com тощо); 2) для запису відео з екрану (uvsoftium.ru, splitcamera.com, camstudio.org тощо); 3) для опрацювання фото та відео (freesoftware.in.ua/7-photoscape, soft-file.ru/free-video-editor, soft-file.ru/virtualdub тощо); 4) для створення ігор (puzzlecup.com/crossword-ru, propfans.com/games/create-game, rebus1.com/ua, classtools.net тощо); 5) для створення онлайн дошок (ru.padlet.com, dabbleboard.com, edu.glogster.com, тощо). Створені за допомогою цих сервісів і програм матеріали можливо розміщувати в електронних соціальних мережах.

На думку авторів даної статті, педагогічним працівникам не варто нехтування наявним потенціалом що створюють електронні соціальні мережі, їх ресурси можливо активно використовувати із користю для навчально-виховного процесу, соціально-педагогічної і психолого-педагогічної роботи та у позашкільній діяльності. На рис. 1 схематично зображено види діяльності користувачів електронних соціальних мережах і можливі їх результати.

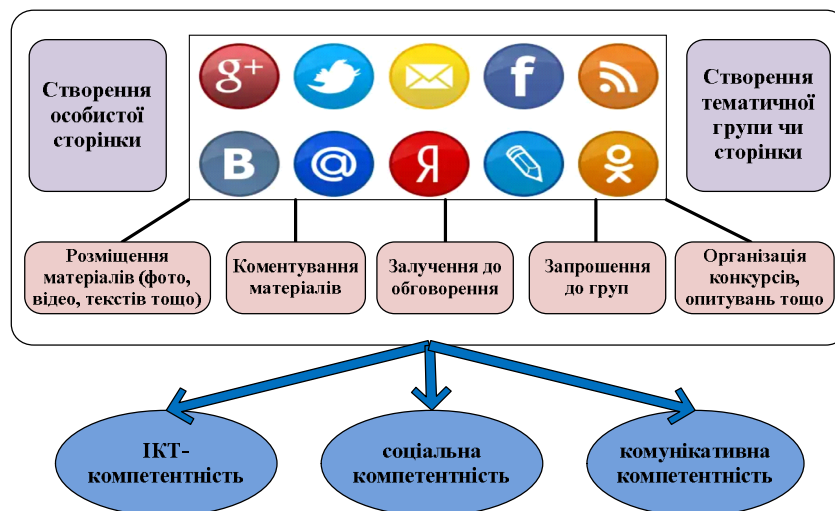

Рис. 1. Особливості використання електронних соціальних мереж у роботі з обдарованими учнями

Отже, електронні соціальні мережі можливо використовувати для розвитку здібностей обдарованих учнів, для адаптації та соціалізації, з метою стимулювання соціальної активності учнів та стимулювання процесів саморозвитку та самоосвіти. А це безпосередньо вплине на формування: інформаційно-комунікаційно-технологічної, соціальної та комунікативної компетентності обдарованих учнів. Звичайно розвиток означених компетентностей буде ефективнішим, якщо вчителі, соціальні педагоги та шкільні психологи будуть брати активну участь у означеному процесі і коректно скеровуватимуть обдарованих учнів у цьому напрямі.

Висновки. Отже, із проведеного дослідження зроблено висновок, що розвиток обдарованості учнів варто розпочинати ще з молодших класів, адже сучасному суспільству потрібні неординарні особистості, які пропонують креативні ідеї, є лідерами, організують інших. У нашому дослідженні зосереджено увагу на розгляді особливості роботи з обдарованими учнями, зокрема, з метою формування їх соціальної компетентності. Проаналізовано допоміжні можливості, які з'явилися у педагогічних працівників у роботі з обдарованими учнями засобами електронних соціальних мереж.

На підставі дослідження наукової літератури та власного досвіду роботи зроблено висновок, про те, що електронні соціальні мережі відіграють значну роль у формуванні соціальної компетентності обдарованої особистості, проте цей процес відбувається стихійно, і не має цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу. Отже, рекомендуємо педагогічним працівникам використовувати електронні соціальні мережі, як засіб для розвитку соціальної компетентності обдарованої особистості. Якщо педагогічні працівники (вчителі, соціальні педагоги, шкільні психологи) будуть активно використовувати електронні соціальні мережі у роботі з обдарованими учнями, тобто коректно скеровувати і допомагати учням (наприклад вести тематичну групу в одній із соціальних мереж чи бути її учасником), то це сприятиме формуванню соціальної, інформаційно-комунікаційно-технологічної та комунікативної компетентності школярів.

Вважаємо за доцільне, у наступних дослідженнях висвітлити елементи методики використання ІКТ для формування соціальної компетентності учнів для підвищення кваліфікації вчителів, соціальних педагогів і шкільних психологів.

Використані літературні джерела:

1. Антонова О.Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах : ареш. ... к.пед.н.; 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки / Антонова Олена Євгенівна. – К., 2008. – 42 с.

2. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів. Монографія / О.Є. Антонова – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 472 с.

3. Ветров О.Д. Сучасні методи і форми роботи з обдарованими дітьми / О.Д. Ветров // Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя : Психол.-пед. науки. – 2012. – №3. – С. 73-75.

4. Гончарова-Горянська М.В. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М.В. Гончарова-Горянська // Рідна школа. – 2004. – № 7–8. – С. 71–74.

5. Коваленко В.В. Актуальність застосування електронних соціальних мереж у роботі зі школярами, які мають функціональні обмеження [Електронний ресурс] / В.В. Коваленко, О.М. Коваленко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – №6 (50). – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua>.

6. Коваленко В.В. Формування соціальної компетентності учнів молодших класів в умовах сучасного інформаційного простору / В.В. Коваленко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – №6 (37). – С. 37-40.

7. Моляко В.А. Психология детской одаренности / В.А Моляко, Е.И. Кульчицкая, Н.И. Литвинова. – К. : Общество «Знание» Украины, 1995. – 82 с.

8. Олексюк Н.В. Використання електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі зі школярами [Електронний ресурс] / Н.В. Олексюк, Л.В. Лебеденко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – №4 (48). – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua>.

9. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : [монографія] / Р.О. Семенова, О.Л. Музика, Д.К. Корольов та ін.; [за ред. Р.О. Семенової]. – К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 228 с.

10. Плаксенкова І.О. Обґрунтування моделі розвитку самопізнання обдарованих підлітків / І.О. Плаксенкова / Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (АР Крим, смт. Гаспра, 25-29 вер. 2012 р.). К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України. С.222-230.

11. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі: метод. посіб. / О.Л. Музика, Д.К. Корольов, Р.О. Семенова та ін.; за ред. О.Л. Музики. – К.-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 146 с.

12. Рассказова О.І. Розвиток соціальності учнів з особливими потребами як умова вибору ними успішних життєвих стратегій у сучасному соціумі / О.І. Рассказова / Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (АР Крим, смт.Гаспра, 25-29 вер. 2012 р.). К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України. – С. 252-260.

13. Яцишин А.В. Використання електронних соціальних мереж для роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами / А.В. Яцишин, В.В. Коваленко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 8 (39). – С. 32–38.

14. Яцишин А.В. Використання електронних соціальних мереж для розвитку інформаційної культури дітей та молоді з функціональними обмеженнями / А.В. Яцишин, Ю.Г. Носенко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – №12 (43). – С. 31-38.

15. Яцишин А.В. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти / А.В. Яцишин // Інформаційні технології в освіті. – 2014. – №19. – С. 119-126.